

สังคมและการเมืองในอุดมคติ
ทางพระพุทธศาสนา

**Socio-Political Ideology according to
Buddhism**

ประยงค์ จันท์แดง

Prayong JANDAENG

คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

School of Political Science and Social Science, University of Phayao, Thailand

ตอบรับบทความ (Received) : 18 ธ.ค. 2567

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 6 มิ.ย. 2568

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 31 มี.ค. 2568

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 11 ก.ค. 2568

สังคมและการเมืองในอุดมคติทางพระพุทธศาสนา

ประยงค์ จันทร์แดง

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาบริบททางสังคมและการเมืองที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อวิเคราะห์สังคมและการเมืองในอุดมคติจากมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาท และ 3) เพื่อเสนอสังคมและการเมืองในอุดมคติสำหรับพระพุทธศาสนาเถรวาท ในสังคมไทย เป็นการวิจัยเอกสารโดยเน้นคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นรองลงมาอื่น ๆ ผลการวิจัยพบว่า ภายใต้บริบททางสังคมยุคร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า ผู้คนส่วนใหญ่ถูกรอบงำด้วยระบบวรรณะ 4 ใช้ชีวิตกันไปตามยถากรรม ในทางการเมืองการปกครองมีการแบ่งเป็นรัฐและแต่ละรัฐก็มีอธิปไตยเป็นของตนเอง หลายแห่งปกครองแบบราชาธิปไตยและบางแห่งปกครองแบบสามัคคีธรรมหรือสหพันธรัฐ เจ้าชายสิทธัตถะทรงเห็นปัญหาทั้งในเชิงปัจเจกและเชิงโครงสร้างของสังคมซึ่งโดยรวมก็คือ มองเห็นทุกข์ โดยทุกข์ระดับปัจเจกก็คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย และความหลงระเหิงในชีวิต ส่วนทุกข์ระดับสังคมคือ ระบบวรรณะ 4 ที่แบ่งชนชั้นตามชาติกำเนิด จึงเสด็จออกผนวชแล้วได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทรงชี้ทางแก้ทุกข์ในระดับปัจเจก คือ อริยมรรคมีองค์ 8 และทุกข์ทางสังคมโดยการออกจากระบบวรรณะ 4 เป็นคนนอกวรรณะ โดยการสร้างสังคมแห่งสังฆะหรือพุทธบริษัท 4 ที่มีชีวิตเป็นอิสระไม่ถูกผูกมัดด้วยข้อจำกัดของระบบเดิม โดยยึดพระธรรมวินัยเป็นธรรมนุญสูงสุด ดังนั้น วงการพระพุทธศาสนาไทยจึงควรสร้างองค์กรหรือ

สังคมที่อิสระไม่อิงกับอำนาจรัฐ แต่ควรปกครองกันเองตามหลักพระธรรมวินัย เน้นเจริญสติและพัฒนาปัญญาเพื่อมุ่งปลดปล่อยตนเองและสังคมให้พ้นจากทุกข์ หรือปัญหาต่าง ๆ บนพื้นฐานของหลักพุทธธรรมที่ปรับให้เข้ากับสถานการณ์โลก ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

คำสำคัญ: สังคมและการเมืองในอุดมคติ พระพุทธศาสนาเถรวาท
พระธรรมวินัย พุทธบริษัท 4

Socio-Political Ideology according to Buddhism

Prayong JANDAENG

Abstract

This research has three objectives: 1) to study the socio-political contexts as depicted in the Theravada Buddhist texts, 2) to analyze the socio-political ideology from the Theravada Buddhist perspective, and 3) to propose a socio-political ideology for Thai Theravada Buddhism. It is a documentary research mainly focused on the Tipitaka text and its related commentary works. The study revealed that in the socio-political context in the contemporary period of the Buddha, most people were dominated by the Caste System and lived their lives in accordance with it. For politics and governance, there were separate sovereign states with their own forms of governance, with most having adopted monarchy, and others, federalism. Prince Siddhattha realized the existence of problems in terms of individual and social aspects, which were collectively termed suffering. The individual suffering refers to birth, aging, sickness, and death, as well as sensual indulgences, whereas the social suffering means the Caste System that determined living according to birth and blood. The Prince left the homely life and became enlightened as the Buddha, who prescribed the way out of sufferings, that is, the Noble

Eightfold Path for an individual, and abandoning the Caste System for society. He invented the community termed Sangha or Fourfold Buddhist Company, with the Dhammavinaya as the highest constitution.

As a result, Thai Buddhism should create a self-reliant organization or society without state power interference, that mainly depends on the Dhammavinaya. Further, it should seriously develop mindfulness and wisdom so as to liberate individuals and society from sufferings as a basis for applied Buddhism to suit rapidly changing world situations.

Keywords: Socio-political Ideology, Theravada Buddhism,
Dhammavinaya, Fourfold Buddhist Company

1. บทนำ

โลกแห่งความเป็นจริงที่มนุษย์อาศัยอยู่ไม่ได้สวยหรูโดยดียวกับกุหลาบ เพราะมีปัญหาให้เผชิญและแก้ไขไม่เรื่องใดก็เรื่องหนึ่งเสมอ มนุษย์ทุกชนชาติจึงต้องการจะหลุดพ้นจากสภาพปัญหาที่เผชิญอยู่ในสังคมแห่งความเป็นจริงแล้ว ใฝ่ฝันหาสังคมในอุดมคติที่มีแต่ความสุขสมบูรณ์มาตั้งแต่โบราณกาล จะเห็นได้จากศาสนาสำคัญของโลก ไม่ว่าจะเป็นศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ยูดาห์ พระพุทธศาสนา ศาสนาคริสต์ และอิสลาม ต่างก็ชี้ให้เห็นถึงข้อบกพร่องหรือปัญหาสังคม และการเมืองในยุคร่วมสมัยที่แต่ละศาสนาเกิดขึ้นและพยายามที่จะช่วยให้มวลมนุษย์ “หลุดพ้น” จากสภาพที่เป็นอยู่เพื่อไปสู่สังคมและการเมืองในอุดมคติ ตามแนวทางเฉพาะของศาสนาตนขึ้นอีกด้วย เช่น การอวตารของพระนารายณ์ ในปางต่าง ๆ เพื่อมาช่วยกอบกู้โลกในแต่ละยุค การมีพระเมสสิยาห์หรือพระศรีอาริยมตไตรยมมาโปรด การอยู่ในอาณาจักรสวรรค์หลังจากที่พระเจ้าจะเสด็จมาพิพากษา แม้ในวงการปรัชญากรีกยุคคลาสสิก นักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่อย่างเพลโต ก็เคยเสนอรูปแบบสังคมและการเมืองในฝันผ่านผลงานสำคัญอย่าง Republic หรืออุดมรัฐ หรืออริสโตเติลก็ได้เสนอเรื่อง Politics เช่นกัน

กล่าวเฉพาะพระพุทธศาสนา ชาวพุทธเชื่อกันว่าการตรัสรู้ธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วทรงแสดงธรรมจนมีผู้บรรลุตามถือเป็นจุดเริ่มต้นยุคใหม่ของโลกมนุษย์นี้รวมทั้งโลกของเทพ ของพรหม และแม้แต่โลกของพวกมาร ได้พบกับแสงสว่างแห่งปัญญา ความสงบสุข และความดีงาม อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน ชนิดที่ทำให้ฟ้าสະທၢၢ်ดินสะຫေးၢ်သံသယၢ်ဆွံၣ်ဆူၣ်ဆူၣ်¹ ซึ่งข้อความเหล่านี้ปรากฏในธรรมจักกัปปวัตตนสูตรอันเป็นพระสูตรแรกที่พระพุทธเจ้าได้แสดงแก่ปัญจวัคคีย์ และได้ทำให้พระองค์ได้รับการต้อนรับอย่างกว้างขวางในระยะเวลาอันรวดเร็วในฐานะที่เป็นความหวังใหม่ที่จะมาเปลี่ยนแปลงโลกนี้ให้สมบูรณ์แบบพระพุทธเจ้าทรงสร้างปรากฏการณ์แปลกใหม่ให้เกิดขึ้นในสังคมชมพูทวีปสมัยนั้น

¹ วิ.มหา. 4/16-17/21-23 (บาลี.มมร)

โดยทรงเสนอว่า ปัญหาทั้งปวงที่ปรากฏทางสังคมและการเมืองร่วมสมัยของพระองค์นั้นแท้ที่จริงแล้วมีจุดเริ่มต้นมาจากความไม่รู้ในความจริง (อวิชชา) จึงทำให้เกิดความทุกข์ขึ้น² ซึ่งความไม่รู้ดังกล่าวนี้นำให้คนในสังคมเกิดความโลภก็ได้ ความเกียจครลาดหรือเกลียดชังก็ได้ ความขาดสติปัญญายิ่งคิดก็ได้ ซึ่งนอกจากจะส่งผลให้ชีวิตตนเองมีทุกข์แล้วก็ยังไม่ก่อปัญหาทางสังคมและการเมืองอีก เหลือคณานับ เช่น การชิงดีชิงเด่นกัน เช่นฆ่ากัน กลั่นแกล้งกัน ทุจริตคอร์รัปชัน การจะแก้ปัญหาทางสังคมและการเมืองจึงต้องให้ความสำคัญกับรากเหง้าของปัญหาที่อยู่ภายในจิตใจของแต่ละคนเป็นหลัก นั่นก็คือ อวิชชา อันเป็นต้นตอแห่งความชั่วร้ายทั้งปวงที่แสดงผลผ่านพฤติกรรมทั้งหลายของมนุษย์

จึงอาจกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายสำคัญ คือ การช่วยปลดปล่อยมนุษย์ให้หลุดพ้นจากปัญหาหรือทุกข์ ซึ่งทุกข์ที่ว่านี้ก็มีทั้งทุกข์ระดับปัจเจกและทุกข์ของสังคม พระพุทธศาสนาจะมีคุณค่าให้คงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อสามารถใช้ในการแก้ปัญหาชีวิตของตนเอง และช่วยแก้ปัญหาสังคมและการเมืองที่ตัวเองอาศัยด้วย อย่างไรก็ตาม ในสังคมไทยยังมีข้อเห็นต่างในการแยกเรื่องทางโลกกับเรื่องทางธรรมออกจากกัน กลุ่มหนึ่งเห็นว่าพระพุทธศาสนาไม่เกี่ยวกับเรื่องทางโลกโดยเฉพาะเรื่องทางสังคมและการเมือง หากแต่สอนให้ปลื้กวิเวกเพื่อขัดเกลาจิตใจให้สงบ กลุ่มที่มีแนวคิดลักษณะนี้ส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์สายวัดป่าหรือสายกรรมฐานหรืออีกฝ่ายที่ได้รับอิทธิพลแนวคิดแบบโลกวิสัย (Secularism) ที่เน้นการแยกอำนาจการเมืองการปกครองออกจากศาสนา โดยถือว่าศาสนาเป็นเรื่องความเชื่อของแต่ละบุคคลไม่เกี่ยวกับกิจกรรมทางการเมือง ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งเห็นว่าไม่ควรแยกเรื่องทางโลกทางธรรมออกจากกัน ดังที่พุทธทาสภิกขุเสนอแนวคิดเกี่ยวกับระบบสังคมและการเมืองตามแนวพุทธศาสนาโดยเรียกว่า “ธัมมิก-สังคมนิยม” โดยเสนอให้มีการใช้อำนาจเผด็จการโดยธรรมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักธรรม คือ การอิงอาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกัน ไม่ใช่การเอาเปรียบกัน³ และอีกท่าน

² วิมหา. 4/1/1-2 (บาลี.มมร)

³ ปรีชา ช่างขวัญเย็น, *ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา* (กรุงเทพมหานคร:

คือ จำนำงค้ ทองประเสริฐู เห็นว่าแม่้พระพุทฐเจ้าจะทรงหันหลังให้กัับอำนำจทางโลค แต่ทรงใช้อำนำจแบบใหม่ที่ไม่ต้องใช้กำลััง คืออำนำจแห่งธรรมะ เพื่อพิชิตใจของคณทุกฝ่ำยให้สยบยอมได้ด้วยศรัทธา และยัังทำให้พระองค้มีสถานะทางสังคมและการเมือ่งเหนือบรรดาราชาและผู้นำทางกรเมือ่งทัังปวงในแผ่นดินขมพูทวิปยุคนัันและยัังคงต่อเนือ่งมาจนปัจจุบััน⁴ ดัังนััน จึงมีประเด็็นนำค้ศึกษาว่า แท้จริงแล้วพระพุทฐศาสนาเถรวาทมีความเกือวข้องกัับสังคมและการเมือ่งหรือไม่ยัังไร และควรจะมีทำที่ต่อสังคมและการเมือ่งในสังคมไทยปัจจุบัันยัังไร

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบททางสังคมและการเมือ่งที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทฐศาสนาเถรวาท
2. เพื่อวิเคราะห์สังคมและการเมือ่งในอุดมคติจากมุมมองของพระพุทฐศาสนาเถรวาท
3. เพื่อเสนอสังคมและการเมือ่งในอุดมคติสำหรับพระพุทฐศาสนาเถรวาทในสังคมไทย

3. ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีขั้นตอนและวิธีดำเนินการวิจัย

โครงการตำรา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540): 115-116.

⁴ Chamnong Thongprasert. "My Political Thought on the Life of the Buddha," *รวมบทความทางวิชาการพระพุทธศาสนาและปรัชญา*, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ 50 ปี อุดมศึกษมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 8-9 พฤศจิกายน 2540 (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540): 349-381.

ดังนี้

1) การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาจากคัมภีร์ของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ 1) คัมภีร์ขั้นต้น (Primary Religious Texts) ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกที่บรรจุคำสั่งสอนดั้งเดิมที่เชื่อกันว่าเป็นบันทึกที่เก่าแก่ที่สุดและน่าเชื่อถือมากที่สุดของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท และ 2) คัมภีร์ชั้นรอง (Secondary Religious Texts) เป็นคัมภีร์อรรถกถาที่อธิบายขยายความคัมภีร์ขั้นต้น นอกจากนี้ ยังได้ศึกษาข้อมูลทางวิชาการ อาทิ หนังสือ บทความวิชาการ บทความวิจัย ที่ผู้รู้หรือนักวิชาการได้นำเสนอไว้ในแต่ละประเด็นที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือและรอบด้านที่สุดมาอ้างอิง

2) การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ที่เกี่ยวข้องกับสังคมและการเมืองในอุดมคติของพระพุทธศาสนาตามลำดับชั้นของคัมภีร์ประกอบกับข้อมูลทางวิชาการที่น่าเชื่อถืออื่น ๆ และอัตโนมติของผู้วิจัย ก่อนจะนำมาเรียบเรียงและนำเสนอตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่ละประเด็นตามลำดับ

4. ผลการวิจัย

ผลจากการศึกษาครั้งนี้สามารถประมวลเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยที่ตั้งไว้ 3 ข้อ โดยเริ่มตั้งแต่การหันกลับไป “ย้อนมองอดีต แล้วพินิจปัจจุบัน เพื่อรังสรรค์อนาคต” ตามลำดับดังต่อไปนี้

4.1 บริบททางสังคมและการเมืองยุคร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า

การศึกษาบริบททางสังคมและการเมืองที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในยุคร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า ทำให้เห็นถึงสภาพสังคมชมพูทวีปสมัยพุทธกาลว่า ประกอบด้วยคน 2 กลุ่มใหญ่ คือ “กลุ่มแขกขาว” หรือกลุ่มที่เรียก

ตัวเองว่า ชาวอารยันหรืออริยกะ ซึ่งเป็นกลุ่มที่อพยพมาที่หลังแต่มีอำนาจเหนือชนกลุ่มเดิม คือ “กลุ่มแขกดำ” ที่ถูกเรียกว่า พวกมิลักเซ ดรากิเดียน หรือ ทัสย (ทาส) กลุ่มอารยันถือตนว่าเจริญกว่า ประเสริฐกว่าและมีอำนาจเหนือกว่า พวกมิลักเซ ความเชื่อด้านศาสนาในสังคมยุคนี้อิงอยู่กับคัมภีร์พระเวทซึ่งเป็นคัมภีร์เก่าแก่ดั้งเดิมของชาวอารยันที่เชื่อกันว่ามาจากการเปิดเผยของเทพเจ้า โดยมีบรรดาพระฤาษีเป็นผู้ทรงจำและบันทึกไว้ พวกพราหมณ์เท่านั้นมีหน้าที่ศึกษา อนุรักษ์ และสืบทอดคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์นี้ คัมภีร์พระเวทได้กล่าวถึงเทพเจ้าจำนวนมากซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผู้ควบคุมปรากฏการณ์ต่าง ๆ บนโลก เช่น พระอัคนีเป็นเทพเจ้าแห่งไฟ พระวายุเป็นเทพเจ้าแห่งลม พระอาทิตย์เป็นเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ พระแม่อุษาเป็นเทพีแห่งรุ่งอรุณ พันธกิจสำคัญที่มนุษย์จะพึงกระทำต่อเทพเจ้าต่าง ๆ คือ การแสดงความเคารพและบูชาัญญเพื่อให้เทพเจ้าโปรดปรานและอวยพรให้⁵ โครงสร้างทางสังคมก็ถูกออกแบบมาบนพื้นฐานความเชื่อในคัมภีร์พระเวทที่สอนว่าพระพรหมได้ทรงสร้างสรรพสิ่งรวมทั้งออกแบบโครงสร้างทางสังคมให้เป็นขั้นบันไดเรียกว่า ระบบวรรณะ 4 ซึ่งเป็นการแบ่งชนชั้นออกเป็น 4 ระดับจากสูงไปหาต่ำ กล่าวคือ

- 1) วรรณะพราหมณ์ เกิดจากพระโอษฐ์ของพระพรหม จึงอยู่สูงสุดกว่าทุกวรรณะ มีหน้าที่ศึกษาคัมภีร์พระเวทและประกอบพิธีกรรม
- 2) วรรณะกษัตริย์ เกิดจากพระพาหาของพระพรหม สูงรองลงมาจากวรรณะแรก มีหน้าที่ปกครองมวลมนุษยย์ให้สงบสุข
- 3) วรรณะไวยสยะหรือแพทย์ เกิดจากพระขานูของพระพรหม มีหน้าที่ประกอบสัมมาอาชีพต่าง ๆ เพื่อทำให้ระบบเศรษฐกิจดำเนินไปด้วยดี
- 4) วรรณะศูทร เกิดจากพระบาทของพระพรหม มีหน้าที่ใช้แรงงานและรับใช้วรรณะทั้ง 3 ข้างต้น⁶

⁵ Jawaharlal Nehru, *Letters from a father to his daughter*, Revised Edition (New Delhi: Children's Book Trust, 1985), 75-78.

⁶ Rigveda 10/90/12 in F. Max Muller, *The Sacred Books of the East*, Vol.46,

ส่วนอีกพวกหนึ่งที่ไม่สามารถจัดเข้าในวรรณะทั้ง 4 ข้างต้นได้ เป็นพวกนอกวรรณะ (เววณณิยา) เพราะทำผิดหลักวรรณะ เช่น แต่งงานกันข้ามวรรณะ (วรรณสังกร) กลายเป็นพวกจัณฑาลหรือกาลีณี นอกจากนี้ยังรวมถึงนักบวชนอกวรรณะพราหมณ์ เช่น พวกนักบวชปริพพาชก นักบวชซีเปลือย (นิครนถ์) นักบวชประเภทสมณะ

ด้านการเมืองการปกครองพบว่า สังคมชมพูทวีปสมัยนั้นยังมีระบบการเมืองการปกครองเป็นอิสระแบบรัฐไครรัฐมัน โดยแบ่งเป็น 2 โชนใหญ่ คือ โชนที่มีความเจริญก้าวหน้ากว่า เรียกว่า มัชฌิมประเทศ (มหาชนบท) มี 16 แคว้นใหญ่ อาทิ แคว้นอังคะ มคธ กาสี โกศล วัชชี มัลละ เจติ วังสะ กुरु และโชนที่ด้อยพัฒนามากว่า เป็นถิ่นที่อยู่ของพวกมัลลกะซึ่งเป็นชนพื้นเมืองเดิม เรียกว่า เขตปัจฉิมประเทศ⁷ โชนนี้ไม่ค่อยมีเรื่องราวสำคัญบันทึกไว้เท่ากับโชนแรก ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าเพราะพวกเขาไม่ได้มีวัฒนธรรมการเขียนบันทึกเหมือนกลุ่มอารยัน และคงมีสำนึกว่ากลุ่มพวกเขาด้อยกว่าก็เป็นได้ ระบบการปกครองของทั้ง 16 แคว้นใหญ่นั้นแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ คือ

1) ระบอบราชาธิปไตย คือ การปกครองโดยผู้มีอำนาจสูงสุดเพียงหนึ่งเดียว เรียกว่า พระราชาหรือกษัตริย์ มีการสืบทอดอำนาจโดยการสืบราชสันตติวงศ์และมักทำสงครามเพื่อขยายอำนาจและเขตแดนอยู่เสมอ แคว้นที่ปกครองด้วยระบอบนี้มีมหาอำนาจอยู่หลายแคว้น เช่น แคว้นมคธ แคว้นโกศล แคว้นกาสี แคว้นวังสะ

2) ระบอบสามัคคีธรรมหรือสหพันธรัฐ คือ การปกครองเป็นคณะโดยตำแหน่งหัวหน้าคณะผู้ปกครองเรียกว่า พระราชาหรือกษัตริย์เช่นเดียวกับระบอบแรก แต่ที่ต่าง คือ พระราชาในระบอบนี้ไม่ได้มีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดเหมือน

Vedic Hymns Part II, trans. Hermann Oldenberg (Delhi: Motilal Banarsidass, 1897).

⁷ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *พุทธประวัติ เล่ม 1*, พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ทรงพระราชอุทิศแก่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ ในรัชกาลที่ 3 กรมหลวงวรเสถียรสุดา พระเมรุท้องสนามหลวง ร.ศ. 131 (ม.ป.ท.: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2455), 9-13.

ระบอบแรก เพราะต้องปกครองตามมติที่ประชุมสภาที่ประกอบด้วยสมาชิกราชวงศ์จำนวนหนึ่ง โดยตำแหน่งผู้ปกครองสูงสุดไม่ได้ผูกขาดไปจนตาย หากแต่มีวาระการดำรงตำแหน่งที่กำหนดไว้ และมีสิทธิพ้นจากตำแหน่งได้หากสมาชิกสภาไม่เห็นชอบ แคว้นที่ปกครองในลักษณะนี้ เช่น แคว้นสักกะหรือศากยะซึ่งเป็นมาตุภูมิของเจ้าชายสิทธัตถะ แคว้นวัชชี แคว้นมัลละ

การปกครองรัฐของทั้ง 2 แบบดังกล่าวมานี้ ในระดับภูมิภาคมีการแบ่งหน่วยปกครองนับจากระดับหน่วยย่อยสุด คือ คาม (หมู่บ้าน) นิคมหรือบุรี (ตำบล) นคร (เมือง) มหานคร (เมืองขนาดใหญ่หรือเมืองสำคัญ) ชนบท (จังหวัด) และหน่วยที่ใหญ่ที่สุด คือ มหาชนบท (รัฐหรือแคว้น) ในส่วนของผู้ปกครองนั้น ปรากฏว่ามีหลายตำแหน่งเริ่มจากผู้นำระดับสูงสุดไปหาระดับน้อยสุดตามโครงสร้างการปกครอง ดังนี้ คือ กษัตริย์หรือราชา อุปราช บุโรหิต อำมาตย์หรือเสนาบดี ผู้ตัดสินคดี กำนัน นายบ้านหรือผู้ใหญ่บ้าน

ด้านเศรษฐกิจหรือเรื่องการทำมาหากินเลี้ยงชีพของผู้คนสมัยนั้น ผู้กุมอำนาจทางเศรษฐกิจยังคงกระจุกตัวอยู่กับวรรณะพราหมณ์ วรรณะกษัตริย์ และวรรณะไศยยะเป็นหลัก โดยเฉพาะวรรณะไศยยะซึ่งเปรียบได้กับชนชั้นกลางในสังคมปัจจุบันมักจะมีหัวในทางการค้ากว่าพวกวรรณะอื่น ทำให้พวกเขาสามารถค้าขายจนสร้างฐานะทางเศรษฐกิจและกลายเป็นผู้มีอิทธิพลทางสังคมไม่น้อยไปกว่าวรรณะพราหมณ์และกษัตริย์ ดังปรากฏเจ้าสัวหรือมหาเศรษฐีคนสำคัญในยุคพุทธกาลจำนวนมากและเป็นที่ต้องการของแต่ละรัฐที่จะให้คนเหล่านี้ไปอาศัยเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจในรัฐของตนโดยเฉพาะรัฐมหาอำนาจอย่างมคธและโกศล ต่างก็มีข้อเสนอจูงใจให้กับบรรดาเศรษฐีมหาเศรษฐีไปตั้งรกรากในแคว้นของตน ส่วนอาชีพของคนส่วนใหญ่ซึ่งเป็นคนวรรณะต่ำก็คือ การทำเกษตร เพาะปลูก เช่น ทำนา ปลูกมะม่วง และเลี้ยงสัตว์ เช่น โค แพะ รวมทั้งอาชีพที่ต้องใช้แรงงานอื่น ๆ อาทิ ช่างไม้ ช่างโลหะ ช่างปั้นหม้อ คนกวาดถนน คนเทขยะ⁸

⁸ สมितिพล เนตรนิมิตร, “ภาพแห่งความรู้เรื่องเมืองโบราณและพุทธสถานในคัมภีร์,” *lp.mcu.ac.th*, 9 กุมภาพันธ์ 2555, http://lp.mcu.ac.th/En/articlecontent_desc.

ด้านการศึกษา ระบบการศึกษาของชมพูทวีปคู่ร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า แบ่งได้คร่าว ๆ เป็น 3 ประเภท คือ 1) ศึกษาคัมภีร์พระเวท 2) ปรัชญาและศานนา นอกระบบคัมภีร์พระเวท และ 3) ศิลปวิทยาหรือวิชาชีพ ประเภทแรกเป็นระบบเก่าแก่ดั้งเดิมที่สงวนไว้สำหรับวรรณะพราหมณ์เท่านั้นและภายหลังมีการอนุโลมให้วรรณะกษัตริย์ได้มีโอกาสเรียนรู้ด้วย แต่ก็ยังคงจำกัดวงอยู่ในกลุ่มคนวรรณะสูงเท่านั้น โดยผู้ที่มีหน้าที่สอนต้องเป็นพราหมณ์เท่านั้น ซึ่งข้อจำกัดของการศึกษาที่สงวนไว้เฉพาะชนชั้นวรรณะสูงนี้ทำให้เกิดระบบปรัชญาและศานนาระบบคัมภีร์พระเวทตามมาอีกหลากหลายสำนัก เช่น สำนักครูทั้ง 6 ได้แก่ ปุณณกัสสปะ มักขลิโคสาล อชิตเกสกะมพล ปุณณกัจจายนะ นิครนถ์นาฏบุตร และสัจจเวฬุภบุตร⁹ ซึ่งตรงนี้ถือเป็นจุดเด่นของสังคมชมพูทวีป และยังคงถือสืบเนื่องมาจนเป็นสังคมอินเดียปัจจุบันคือ ความมีใจกว้างและมีความอดกลั้นสูงต่อความเชื่อหรือความคิดเห็นที่แตกต่าง ทำให้สังคมชมพูทวีปมีความรุ่มรวยด้วยระบบปรัชญาและศาสนาที่แตกต่างหลากหลาย ส่วนระบบการศึกษาประเภทที่ 3 คือ การเรียนศิลปวิทยาหรือวิชาชีพ เป็นการเรียนการสอนแบบตัวต่อตัวหรือตามสำนักครู ผู้ที่ต้องการศึกษาศิลปวิทยาจำต้องแสวงหาครูอาจารย์ที่ชำนาญหรือมีทักษะสูงเป็นที่ยอมรับในเรื่องนั้น ๆ เช่น ถ้าเป็นเจ้าชายหรือบุตรคหบดีเศรษฐีที่มีทุนทรัพย์ก็จะส่งไปเรียนที่สำนักอาจารย์ทิศาปาโมกข์เกี่ยวกับความรู้และทักษะที่จำเป็นต่อการสืบทอดอำนาจหรือกิจการของบิดา ในขณะที่บุตรของคนทั่วไปก็จะไปฝากตัวเป็นศิษย์กับครูหรือช่างฝีมือเฉพาะด้าน เช่น ช่างทอง ช่างกลบ ช่างปั้นหม้อ ช่างจักสาน ช่างดอกไม้ ช่างทอหูก แต่การศึกษาทุกระบบดังกล่าวมาล้วนสงวนไว้เฉพาะกุลบุตรเท่านั้น ไม่อนุญาตให้กุลธิดาได้มีโอกาสเรียน

4.2 วิเคราะห์สังคมและการเมืองในอุดมคติของพระพุทธศาสนาเถรวาท เมื่อวิเคราะห์สังคมและการเมืองในอุดมคติจากมุมมองของพระพุทธศาสนา

---

php?article_id=737&articlegroup_id=160.

⁹ ที.สี. 9/94-99/67-77 (บาลี.มมร)

พบว่า ในเบื้องต้นแม้ว่าเหตุผลหลักในการที่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวชเป็นสมณะจะมาจากการที่ทรงเห็นปัญหาสำคัญของชีวิต คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย และทรงคิดจะแสวงหาคำตอบหรือแนวทางแก้ไขปัญหาเหล่านี้ พิจารณาดูผิวเผินเหมือนว่าเป็นปัญหาส่วนตัวที่เกิดจากความคิดของพระองค์เอง แต่หากพิจารณาถึงรูปแบบการเลือกดำเนินชีวิตเป็นนักบวชประเภทสมณะ ซึ่งขัดกับหลักคำสอนเรื่องวรรณะ 4 ของศาสนาพราหมณ์ที่มีอิทธิพลทางสังคมอย่างสูงสมัยนั้น จะเห็นว่า เป็นความตั้งใจของเจ้าชายสิทธัตถะที่จะแหวกขนบธรรมเนียม ไม่ทำตามขนบเดิม ซึ่งมีนัยยะว่า พระองค์ต้องการหนีจากสภาพแวดล้อมทางสังคมและการเมืองเดิมที่ไม่เอื้อต่อการพันทุกข์ จำต้องไปหารูปแบบใหม่ของพระองค์เอง อาจกล่าวได้ว่า เจ้าชายสิทธัตถะทรงเป็นผู้บุกเบิกในยุคหนึ่งในอันที่จะจัดการกับทุกข์หรือปัญหา 2 ระดับ กล่าวคือ

1) ทุกข์หรือปัญหาส่วนตัว ซึ่งมีสาเหตุมาจากกิเลสหรือความอยาก (ตัณหา) พระองค์ได้ค้นพบวิธีการรับมือคือ การดำเนินชีวิตแบบทางสายกลาง (มัชฌิมา-ปฏิปทา) หรือตามหลักอริยมรรคมีองค์ 8¹⁰ หรือโดยรวบยอดคือหลักไตรสิกขา ทุกข์ระดับนี้เป็นปัญหาส่วนตัวที่แต่ละคนต้องแก้ไขเอง

2) ทุกข์หรือปัญหาส่วนรวมที่เกิดจากระบบสังคมและการเมืองที่ไม่เป็นธรรม โดยเฉพาะระบบวรรณะ 4 พระองค์ปฏิเสธเรื่องพระพรหมสร้างวรรณะ 4 คนไม่ได้เป็นคนชั้นสูงหรือต่ำตามวรรณะ คนชั้นสูงหรือชั้นต่ำวัดกันที่ความประพฤติ คนที่ประพฤติชั่วก็จัดเป็นคนชั้นต่ำ ส่วนคนประพฤติดีก็เป็นคนชั้นสูง¹¹ เพราะแท้จริงแล้วทุกคนเกิดมาเท่าเทียมกัน และมีศักยภาพที่จะเข้าถึงความจริงเหมือนกัน ทรงตั้งกลุ่มเฉพาะเรียกว่า “พุทธบริษัท 4” ซึ่งประกอบไปด้วยผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาในแนวทางของพระองค์ 4 ฝ่าย ประกอบด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา¹² ทรงออกแบบสังคมสงฆ์ให้มีระบอบการปกครองเป็นของตนเอง

¹⁰ วิ.มहा. 4/14/18-19 (บาลี.มมร)

¹¹ ที.ปา. 11/51-53/87-91 (บาลี.มมร)

¹² อง.จตุกก. 21/129/178-179 (บาลี.มมร)

ตามหลักพระธรรมวินัย ในขณะที่สังคมฆราวาสทรงเสนอหลักธรรมที่เหมาะสมในการใช้ชีวิตให้มีความสุขตามอัตภาพโดยไม่ทรงวางระบอบการปกครองพิเศษสำหรับพวกเขา

หากเทียบกับพวกพราหมณ์ในยุคร่วมสมัยที่เข้าไปมีอำนาจในทางการเมือง โดยทำหน้าที่เป็นปุโรหิตบ้าง เป็นมหาอำมาตย์บ้าง หรือเป็นผู้สำเร็จราชการแทนบ้าง ส่วนพระพุทธเจ้าไม่ได้เข้าไปมีอำนาจรัฐเหมือนพวกพราหมณ์ ไม่ได้แทรกแซงโครงสร้างทางการเมืองการปกครองของรัฐใด หรือไม่ได้สร้างระบอบการปกครองมาซ้อนทับอธิปไตยของรัฐใด แต่ทรงเลือกที่จะรักษาระยะห่างจากอำนาจรัฐ ถู้อคติแบบแมลงผึ้งที่เข้าไปหาดอกไม้แต่ไม่ได้ทำให้ดอกไม้บอบช้ำ แต่ทำให้เกิดการผสมเกสรทำให้ดอกไม้ออกดอกออกผล เหมือนภิกษุอยู่ในหมู่บ้านใดก็ไม่ได้ทำลายศรัทธาและทรัพย์สินของหมู่บ้านนั้น¹³ สังคมสงฆ์จึงเป็นสังคมของบรรดาผู้ใฝ่ธรรม และต้องการพึ่งทุกข์เป็นหลัก เป็นสังคมใหม่ที่มีความเป็นอิสระ ไม่มีผลประโยชน์ทับซ้อนกับการปกครองของรัฐ ทุกคนที่เข้ามาเป็นสมาชิกต้องละทิ้งวรรณะเดิม อยู่ภายใต้ศีลและทิวฐิเสมอกันตามหลักสี่สัณญูตาและทิวฐิสัณญูตา เคารพกันตามหลักอาวุโส ส่วนที่เกี่ยวกับการปกครองบ้านเมือง พระพุทธเจ้าทรงมีข้อเสนอแนะพิเศษสำหรับชนชั้นปกครอง โดยทรงเสนอว่า “พระธรรมราชา” คือ ผู้นำหรือปกครองที่ดี เพราะเป็นผู้ยึดหลักธรรมะนับแต่การเข้าสู่อำนาจโดยชอบธรรม จากการคัดเลือกของมหาชน (มหาชนสมมุติ) แล้วพิสูจน์ฝีมือในการบริหารจัดการ ความขัดแย้ง จัดการผลประโยชน์ให้กระจายแก่ผู้อยู่ใต้การปกครองอย่างทั่วถึง และเป็นธรรม (ขัตติยะ) และทำให้ประชาชนเกิดความพึงพอใจ (ราชา) ผู้ที่จะเป็นธรรมราชาจึงต้องมีคุณธรรมสำคัญ กล่าวคือ ทศพิธราชธรรม 10 ประการ อบรม

¹³ ราชบัณฑิตยสถาน, *พระธรรมบทจรุภาค ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*, ราชบัณฑิตยสถานจัดทำเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ 5 ธันวาคม 2530 (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2530), 106-107.

นियธรรม 7 ประการ ราชสังคหวัตถุ 4 ประการ และจักรวรรดิวัตร 5 ประการ¹⁴ อย่างไรก็ตาม หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไป ไม่มีผู้ใดสืบทอดตำแหน่งแทนพระองค์นอกจากพระธรรมวินัยที่ทรงฝากไว้เป็นตัวแทน แต่เนื่องจากพระธรรมวินัยมีลักษณะเป็นคำสอนและบทบัญญัติที่ไม่ได้มีอำนาจตัดสินชี้ขาดเหมือนมีพระพุทธเจ้าอยู่ด้วย คนรุ่นหลังอาจศึกษาและตีความแตกต่างกันได้ จึงทำให้พระสาวกรุ่นต่อมามีการตีความแตกต่างกันไปนำมาสู่การที่ต้องมีการสังคายนาเพื่อชำระสะสางและรวบรวมพระธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่ การทำสังคายนาต้องการความเป็นเอกภาพและความปลอดภัยสูงจากการถูกรบกวนโดยกลุ่มที่เห็นต่าง กลุ่มพระสงฆ์ที่สามารถเข้าหาผู้ปกครองในแต่ละยุคจึงได้รับการอุปถัมภ์และคุ้มครองจากอำนาจรัฐเพื่อไม่ให้พระสาวกกลุ่มอื่นที่เห็นต่างมารบกวน จึงเป็นที่มาของการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาของพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะในยุคของพระเจ้าอโศกมหาราชซึ่งครองอำนาจเบ็ดเสร็จในชมพูทวีปหลังพุทธปรินิพพานแล้วประมาณช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 (พ.ศ. 239-311) พระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและทรงอุปถัมภ์บำรุงกิจการพระพุทธศาสนาที่สืบทอดกันมาในกลุ่มพระสาวกสายพระมหากัสสปะซึ่งเป็นประธานในการทำสังคายนาครั้งแรก และถือกันว่าเป็นสายตรงของกลุ่มชาวพุทธที่แท้จริง ซึ่งในสมัยพระเจ้าอโศกเป็นกลุ่มที่นำโดยพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ในขณะที่เดียวกันก็ทรงกำจัดและรื้อถอนกลุ่มชาวพุทธอื่น ๆ โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่เห็นต่างจากกลุ่มหลัก แนวทางแบบพระเจ้าอโศกที่ทรงนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในนามหลัก “ธรรมวิชัย” จึงกลายมาเป็นอุดมคติของบรรดาผู้นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทสืบมาจนปัจจุบัน¹⁵

¹⁴ ประยงค์ จันทรแดง, *การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวศาสนา* (พิมพ์ครั้งที่ 1) (กรุงเทพมหานคร: บริษัท โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮ้าส์ จำกัด, 2561), 94-97.

¹⁵ P.V. Bapat, *2500 Years of Buddhism*, Second Reprint (New Delhi: Ministry of Information and Broadcasting, Government of India, 1964). 50-53.

4.3 สังคมและการเมืองในอุดมคติสำหรับพระพุทธศาสนาเถรวาทในสังคมไทยปัจจุบัน

หากย้อนเวลากลับไปได้ ชาวพุทธไทยหรือชาวพุทธโดยรวมต่างเชื่อว่า ยุคทองหรือยุครุ่งโรจน์ของสังคมอุดมคติก็คือยุคที่ยังมีพระพุทธเจ้าและเหล่าพระอริยสาวกประกาศพระศาสนา เพราะเป็นยุคที่ได้มีโอกาสเข้าเฝ้าพระศาสดา แล้วรับฟังและปฏิบัติตามที่พระองค์สอน และเกือบทั้งหมดได้บรรลุธรรมพบแสงสว่างแห่งชีวิต ส่วนสังคมสงฆ์นั้นก็ปกครองกันเองตามหลักพระธรรมวินัย หากสงสัยหรือเกิดปัญหาขึ้นก็ได้อาศัยพระศาสดามาชี้แนะหรือช่วยแก้ไข แต่แม้ว่าพระองค์จะทรงฝากพระธรรมวินัยไว้เป็นตัวแทนของพระองค์ ถึงกระนั้น ก็ย่อมไม่เหมือนกับยุคที่ยังมีพระพุทธเจ้าทรงพระชนม์อยู่ด้วย อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าทรงตระหนักดีว่าเมื่อสิ้นพระองค์ไปแล้ว สถานการณ์ทางสังคมและการเมืองก็คงเปลี่ยนไป หลักพระธรรมวินัยของพระองค์ก็ไม่อาจทรงพลังเหมือนเมื่อครั้งที่พระองค์คงอยู่ได้ จึงทรงพยากรณ์เหตุการณ์อนาคตว่าจะเกิดปัญหาต่าง ๆ นานา แต่สุดท้ายแล้วก็จะมี “พระมาโปรด” คือ พระพุทธเจ้าพระนามว่าเมตไตรย เพื่อมาทำให้สังคมกลับคืนสู่ความสุขสมบูรณ์อีกครั้ง¹⁶ ซึ่งยุคดังกล่าวนี้ได้มีการนำมาอธิบายขยายความโดยพระอรรถกถาจารย์รุ่นหลังว่า คือ “ยุคพระศรีอาริย์” หรือ “ยุคพระศรีอาริย์เมตไตรย”

สังคมยุคพระศรีอาริย์ตามที่พระอรรถกถาจารย์ว่าไว้ คือ เมื่อสิ้นยุคพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันในอีกราว 2,500 ปีข้างหน้า จะเข้าสู่ยุคของพระพุทธเจ้าองค์ใหม่ที่จะมาตรัสรู้ชื่อว่า พระศรีอาริย์เมตไตรย โดยในยุคนั้นผู้คนจะมีแต่ความสุขสมบูรณ์พูนสุข ทั้งรูปร่างหน้าตาดี ไม่มีโรคภัย นึกสิ่งใดก็จะได้ตามปรารถนา ทั้งสภาพสังคมและการเมืองก็ราบรื่น ไม่มีปัญหาอาชญากรรม ไม่มีภัยพิบัติใด ๆ ผู้ที่ต้องการไปเกิดในยุคนั้นจึงควรหมั่นบำเพ็ญบุญกุศลโดยเฉพาะการฟังเทศน์ มหาชาติ 13 กัณฑ์ให้จบภายใน 1 วัน เพื่อสั่งสมบุญ ปิดทางนรก เปิดทางสวรรค์ ความเชื่อนี้ได้รับความนิยมในสังคมไทยอย่างน้อยมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจาก

¹⁶ ที.ปา. 11/48/82-84 (บาลี.มมร)

คัมภีร์ที่ทรงอิทธิพลต่อความเชื่อและค่านิยมชาวพุทธไทย คือ ไตรภูมิพระร่วง นิพนธ์โดยพระญาณโธ และที่พิเศษขึ้นไปอีก คือ เชื่อว่าหากทำบุญด้วยการสละเลือดเนื้อหรือชีวิตเป็นพุทธบูชาก็จะได้บุญอันสูงส่งเหลือคณานับ

ความเชื่อในเรื่องทำบุญไว้ออกเกิดยุคพระศรีอารียะนี้ค่อยคลายอิทธิพลลงในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องการสละเลือดเนื้อหรือสละชีวิตเพื่อเป็นพุทธบูชาซึ่งถูกห้ามมิให้เผยแพร่แนวคิดนี้หรือกระทำตามเพราะเป็นเรื่องไร้เหตุผล ทั้งนี้เป็นเพราะมโนทัศน์แบบวิทยาศาสตร์และเหตุผลนิยมเริ่มเข้ามามีอิทธิพลในสังคมไทยนั่นเอง¹⁷ นอกจากนี้ ยังมีความพยายามที่จะตีความว่าโลกพระศรีอารียะสามารถทำให้เกิดขึ้นได้จริงทั้งในระบบการเมือง กล่าวคือ การเมืองแบบประชาธิปไตยที่ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพ ความเท่าเทียม และความยุติธรรม และทั้งในเชิงสังคม คือ ถ้าทุกคนละทิ้ง “ตัวกู-ของกู” ละทิ้งความเห็นแก่ตัว ไม่รักแต่ตนเองและพวกพ้อง แต่หันไปสร้างความรักความเมตตาอารีต่อทุกคน จนกระทั่งสร้างสังคมแห่งความรักที่เป็นสากลทั่วโลกได้¹⁸

การปกครองโดยธรรมหรือการปกครองโดยคนดีเป็นอีกอุดมคติหนึ่งที่สังคมพุทธไทยต้องการให้เกิดขึ้นจริง เพราะเชื่อว่าหากผู้นำหรือผู้ปกครองมีคุณธรรมอย่างแท้จริงก็จะทำให้ผู้ตามหรือผู้ถูกปกครองพลอยอยู่ดีมีสุขไปด้วย โดยผู้ปกครองที่ดีนี้พระพุทธศาสนาไม่ได้ชี้ชัดว่าควรอยู่ในระบอบการปกครองแบบใดหรือควรจะมีระบบการตรวจสอบหรือถ่วงดุลอำนาจกับผู้ปกครองเช่นไร แต่ขอให้เป็น “คนดี” มีหลักทศพิธราชธรรม อปรีหานิยธรรม จักรวรรดิวัตร และราชสังคหัตถ์ ดังเช่นผู้ปกครองต้นแบบ คือ พระเจ้าอโศกมหาราช ที่ได้สมญานามว่าเป็น “พระธรรมราชา” ปกครองโดยธรรม หมั่นพบปะเพื่อขอคำปรึกษาจากสมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เพื่อนำหลักธรรมมาสอนแก่พสกนิกร

¹⁷ ศรีณีย์ ทองปาน, “ลัทธิอนาคตวงศ์: พุทธศาสนาประชาานิยมยุคต้นรัตนโกสินทร์,” *ดำรงวิชาการ*, ปีที่ 8, ฉบับที่ 1, (มกราคม - มิถุนายน 2562): 112-115.

¹⁸ พุทธทาสภิกขุ, *โลกพระศรีอารียะอยู่แค่ปลายจมูก*, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพมหานคร: หจก.การพิมพ์พระนคร, 2525), 25-27.

ให้การคุ้มครองอุปถัมภ์นักบวช และสนับสนุนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แนวคิดที่เน้นให้คนดีได้ปกครองนี้ยังสอดคล้องกับท่านพุทธทาสภิกขุที่ได้เสนอแนวคิดธัมมิกสังคมนิยมโดยเน้นตัวผู้นำหรือผู้ปกครองว่าต้องเป็นคนดี เป็นผู้ยึดหลักธรรมหรือความถูกต้องเหนือสิ่งอื่นใด ไม่ใช่ยึดเสียงข้างมาก หรือให้เสรีภาพกันจนเลยเถิดกลายเป็นกิเลสที่ต่างคนต่างอ้างเสรีภาพเพื่อผลประโยชน์ของตน

ความพยายามที่จะทำให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติเป็นอีกความฝันหนึ่งที่จะทำให้สังคมและการเมืองดีงาม ทั้งนี้เป็นความเชื่อที่มีมาแต่โบราณว่าพระราชกษัตริย์ในแต่ละอาณาจักรก่อนจะรวมเป็นชาติไทยเช่นทุกวันนี้ต่างก็นับถือพระพุทธศาสนาจึงทำให้บ้านเมืองสงบสุขและเจริญก้าวหน้ามาจนปัจจุบัน เมื่อมีการรวมแต่ละอาณาจักรเข้าเป็นชาติไทยหนึ่งเดียวในสมัยรัชกาลที่ 5 และมีการตั้งองค์กรปกครองสงฆ์ในชื่อว่ามหาเถรสมาคมแล้วก็ทำให้ชาติเกิดความปั่นป่วนแผ่นดินคงรอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมได้ แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ผู้ปกครองสูงสุดจะไม่ใช่พระมหากษัตริย์อีกต่อไป แต่สถาบันพระมหากษัตริย์ก็ยังคงเป็นหนึ่งใน 3 สถาบันหลัก คือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ดังนั้นก็ควรมีการบัญญัติรับรองพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญให้เป็นที่ประจักษ์

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะไม่ได้รับการตราไว้ว่าเป็นศาสนาประจำชาติ แต่พระพุทธศาสนาก็ได้ครองพื้นที่หลักทั้งด้านสังคมและการเมือง กล่าวคือ ด้านสังคม พระพุทธศาสนามีส่วนสำคัญในการหล่อหลอมประเพณีวัฒนธรรมไทยและกลายเป็นเอกลักษณ์สำคัญของความเป็นไทย ส่วนด้านการเมือง รัฐไทยก็ให้อภิสิทธิ์กับองค์กรปกครองสงฆ์ คือ มหาเถรสมาคมในการได้รับงบประมาณจากรัฐและมีอำนาจในการปกครองสงฆ์ทั่วประเทศ โดยมีหน่วยงานรัฐ คือ กรมการศาสนาและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติคอยสนับสนุน อย่างไรก็ตาม การที่พระสงฆ์เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกลไกรัฐในการควบคุมดูแลกิจการพระพุทธศาสนาทั่วประเทศ ทำให้กลายเป็นองคาพยพหนึ่ง

ของรัฐและต้องทำตามนโยบายของฝ่ายปกครองบ้านเมือง จึงขาดความเป็นอิสระ และมีผลประโยชน์ทับซ้อนทั้งด้านตำแหน่งปกครองและยศศักดิ์ แทนที่จะมุ่งมั่นเผยแผ่หลักธรรมเพื่อสร้างสังคมและการเมืองในอุดมคติตามแบบพระพุทธเจ้าก็เลยหันเหไปแสวงหาอำนาจและลาภสักการะจากผู้มีอำนาจทางการเมืองเป็นหลัก

ดังนั้น การรักษาระยะห่างจากอำนาจรัฐ แล้วหันมาปกครองกันเองตามหลักพระธรรมวินัยโดยเฉพาะการดูแลกันตามสายครูบาอาจารย์ของตนน่าจะเป็นแนวทางที่เหมาะสมกับความเป็นสังคมและการเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาเอง และยังสอดคล้องกับหลักการแบบโลกวิสัยที่รัฐสมัยใหม่ควรวางตัวเป็นกลางทางความเชื่อและศาสนา คือ ให้สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคกับทุกความเชื่อและศาสนา เปิดโอกาสให้ทุกกลุ่มความเชื่อได้ทำงานตามศรัทธาอย่างเต็มที่ ในขณะที่วงการพระพุทธศาสนาซึ่งควรจะมี ความแตกต่างหลากหลายตามสายครูบา-อาจารย์ก็ควรแข่งขันกันเพื่อหาแนวทางหรือวิธีการที่เหมาะสมเพื่อนำหลักธรรมไปปรับใช้ ประยุกต์ หรือบูรณาการกับศาสตร์ร่วมสมัยเพื่อแสดงให้โลกได้ประจักษ์ว่าหลักพุทธธรรมนั้นสามารถไปกันได้กับศาสตร์สมัยใหม่และตบใจทรงร่วมสมัยได้อย่างลงตัว ทั้งในแง่ของการประยุกต์หลักธรรมเชิงทฤษฎี เช่น ท่านพุทธทาสภิกขุ และท่านป.อ.ปยุตโต และทั้งในแง่ของการประยุกต์หลักธรรมในเชิงปฏิบัติ เช่น พระพยอม กัลยาโณ ที่สามารถสร้างสรรค์กิจกรรมเพื่อสอดแทรกหลักธรรมเข้าไปช่วยแก้ปัญหาสังคมยุคใหม่ อาทิ สังคมผู้สูงอายุ การว่างงาน การจัดการขยะ เกษตรปลอดภัย เป็นต้น ทั้งนี้โดยมีต้องจ้องจับผิดกันว่ากลุ่มใดเป็นพุทธแท้หรือพุทธเทียม แต่ให้ผลงานและการยอมรับของสาธารณชนเป็นเครื่องตัดสินว่าจะได้ไปต่อหรือจะต้องปรับแก้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์เช่นไรบ้าง

5. บทสรุป

จากการศึกษานับแต่บริบททางสังคมและการเมืองร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า และรูปแบบการจัดตั้งพุทธบริษัท 4 ของพระพุทธเจ้า ทำให้พหุมีแนวทางที่เหมาะสมสำหรับวงการพระพุทธศาสนาเถรวาทในสังคมไทย ซึ่งอาจเป็นองค์ความรู้ใหม่หรือเป็นการเปิดประเด็นใหม่ให้วิญญูชนได้พิจารณา ดังนี้

การเสด็จออกผนวชของเจ้าชายสิทธัตถะมีจุดตั้งต้นมาจากการที่ทรงพิจารณาเห็นปัญหาหรือทุกข์ ทั้งในระดับปัจเจกซึ่งมีรากเหง้ามาจากความไม่รู้หรืออวิชชา ทำให้คนมัวหลงระเรีงในชีวิตและต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย เวียนว่ายในวัฏสงสาร และทุกข์ในระดับสังคมและการเมืองที่ถูกครอบงำด้วยระบบวรรณะที่เป็นทั้งความเชื่อทางศาสนาและเป็นทั้งโครงสร้างอันศักดิ์สิทธิ์ของสังคมที่ทุกคนต้องปฏิบัติตาม โดยมีระบอบการปกครองทั้งแบบราชาธิปไตยและแบบสามัคคีธรรมที่นำโดยราชาหรือกษัตริย์ สมาชิกราชวงศ์ และบรรดาเสนาอำมาตย์ ส่วนพวกพราหมณ์ก็เข้าไปมีส่วนร่วมในฐานะเป็นปุโรหิตที่ให้คำปรึกษาและประกอบพิธีกรรมสำคัญ อย่างไรก็ตาม เมื่อมีผู้คนจำนวนหนึ่งที่ไม่พอใจระบบดังกล่าวประกอบกับธรรมชาติความมีขันติธรรมของสังคมชมพูทวีป ทำให้มีการตื่นตัวที่จะแสวงหาแนวทางใหม่เพื่อเสนอทางออกให้กับสังคม ดังเกิดกลุ่มนักบวชหรือนักปรัชญาหลายกลุ่มที่แยกตัวออกมาประกาศลัทธิอิสระ เช่น กรณิศรุทั้ง 6 และกลุ่มพ่อค้าซึ่งอยู่ในวรรณะไศยยะก็สามารถสร้างระบบเศรษฐกิจใหม่จากการค้าขายทำให้เกิดความคึกคักทางธุรกิจและกลายเป็นจุดแข็งให้กับรัฐที่วรรณะกษัตริย์และพราหมณ์ต้องยอมรับและปรับตัวเพื่อให้คงสถานะชนชั้นนำต่อไป

พระพุทธเจ้าถือเป็นหนึ่งในกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับระบบสังคมและการเมืองแบบเดิม แต่สมมุติฐานเกี่ยวกับปัญหาสังคมและการเมืองของพระองค์เริ่มต้นที่ความทุกข์ของตนเองก่อน โดยการออกจากระบบวรรณะเดิมเพื่อแสวงหาแนวทางใหม่ เมื่อตรัสรู้แล้วก็ได้ทรงนำเสนอแนวทางใหม่และรูปแบบสังคมแบบใหม่

ซึ่งโดยสาระหลัก คือ การตั้งกลุ่มเฉพาะที่เรียกว่าพุทธบริษัท 4 ที่ไม่ยุ่งเกี่ยวกับอำนาจการเมืองการปกครองของบ้านเมืองเหมือนพวกพราหมณ์ หากแต่มีระบบการปกครองกันเองตามหลักพระธรรมวินัย เป็นสังคมของอารยชนที่วัดผลกันที่ความดีหรือการบรรลุนิพพานแล้วจึงกระจายความสุขหรือแนวทางการสร้างสังคมและการเมืองแบบอารยชนนั้นสู่สังคมอื่น ๆ ที่สนใจ ซึ่งแนวทางนั้นอาจมีได้หลากหลายตามการตีความและปฏิบัติตามสายครูบาอาจารย์ก็ได้ ดังนั้น สังคมชาวพุทธไทยไม่ควรเข้าไปใช้อำนาจรัฐเพื่อมาค้าจุนหรือเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับองค์กรพุทธเพราะจะทำให้ขาดความเป็นกลางและความเป็นอิสระ แต่ควรแข่งขันกันพัฒนาสติปัญญาแบบพุทธเพื่อเป็นส่วนสำคัญในการร่วมสร้างสังคมและการเมืองยุคใหม่ให้อยู่กันอย่างสันติสุข มีความโปร่งใส และยุติธรรม

6. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้สนใจศึกษาเกี่ยวกับสังคมและการเมืองในอุดมคติครั้งต่อไปใคร่ขอเชิญชวนผู้สนใจพิจารณาประเด็นดังต่อไปนี้

1) ฉากทัศน์ (Scenario) พระพุทธศาสนาไทยในบริบทรัฐโลกวิสัย (Secular State) เป็นการหาแบบจำลองสถานะและบทบาทพระพุทธศาสนาไทยในกรณีประเทศไทยเป็นรัฐสมัยใหม่และดำเนินตามแนวคิดแบบโลกวิสัย

2) สื่อสังคม (Social Media) กับอุดมคติทางสังคมและการเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาค้นคว้าความฝันและความหวังของชาวพุทธไทยที่ใช้สื่อออนไลน์แสดงความคิดเห็นต่อทิศทางและอนาคตของพระพุทธศาสนาไทย

3) อุดมคติทางสังคมและการเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาแบบฆราวาสในสังคมไทย เป็นการศึกษาลोकทัศน์และปฏิกิริยาที่มีต่อกระแสสังคมไทยยุคใหม่ที่กำลังตื่นตัวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของฆราวาส

4) ศึกษาเปรียบเทียบสังคมและการเมืองในอุดมคติของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับนิกายอื่น ๆ ของพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะสายมหายาน หรือกับศาสนาหลักของโลก เช่น ศาสนาคริสต์ หรือศาสนาอิสลาม

บรรณานุกรม

• ภาษาไทย

1. คัมภีร์

มหามกุฏราชวิทยาลัย. *สยามรัฐสูตร เตปิฎก เล่ม 4, 9, 11, 21*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2523.

ราชบัณฑิตยสถาน. *พระธรรมบทจรภาค ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. ราชบัณฑิตยสถานจัดทำเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชา เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ 5 ธันวาคม 2530. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2530.

2. หนังสือ

ประยงค์ จันท์แดง. *การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวศาสนา*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: บริษัท โอ.เอส. พรินติ้ง เฮาส์ จำกัด, 2561.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. *ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

พุทธทาสภิกขุ. *โลกพระศรีอารยอยู่แค่ปลายจมูก*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: หจก.การพิมพ์พระนคร, 2525.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. *พุทธประวัติ เล่ม 1*. พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชอุทิศแก่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ ในรัชกาลที่ 3 กรมหลวงวรเสฐสุดา พระเมรุท้องสนามหลวง ร.ศ. 131. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2455.

3. บทความ

ศรัณย์ ทองปาน, “ลัทธิอนาคตวงศ์: พุทธศาสนาประชานิยมยุคต้นรัตนโกสินทร์,”
ดำรงวิชาการ, ปีที่ 8, ฉบับที่ 1, (มกราคม - มิถุนายน 2562): 102-115.

4. สื่อออนไลน์

สมิทธิพล เนตรนิมิตร. “ภาพแห่งความรุ่งเรืองเมืองโบราณและพุทธสถาน
ในคัมภีร์.” *lp.mcu.ac.th*, 9 กุมภาพันธ์ 2555. [http://lp.mcu.ac.th/
En/articlecontent_desc.php?article_id=737&articlegroup_
id=160](http://lp.mcu.ac.th/En/articlecontent_desc.php?article_id=737&articlegroup_id=160).

• ภาษาอังกฤษ

1. คัมภีร์แปลภาษาอังกฤษ

Muller, F. Max. *The Sacred Books of the East, Vol. 46, Vedic Hymns Part II*.
Translated by Hermann Oldenberg. Delhi: Motilal Banarsidass,
1897.

2. หนังสือ

Bapat, P.V.. *2500 Years of Buddhism*. Second Reprint. New Delhi:
Ministry of Information and Broadcasting, Government of India,
1964.

Nehru, Jawaharlal. *Letters from a father to his daughter*. Revised
Edition. New Delhi: Children’s Book Trust, 1985.

3. บทความ

Chamnong Thongprasert. “My Political Thought on the Life of the Buddha.” *รวมบทความทางวิชาการพระพุทธศาสนาและปรัชญา*. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ 50 ปี อุดมศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 8-9 พฤศจิกายน 2540. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540: 349-381.